

§ 5.

НАРОДОЗНАВЧІ АСПЕКТИ РОДИННОЇ ПЕДАГОГІКИ У СПАДЩИНІ М. СТЕЛЬМАХОВИЧА

Юрченко І. В.

У статті висвітлено національну систему родинного виховання в українській сім'ї, як святині людського духу, духовно – моральний та розумовий розвиток дітей у сім'ї на основі етнопедагогічних традицій, відродження й утвердження духовності українського народу у працях Мирослава Гнатовича Стельмаховича.

Ключові слова: Мирослав Стельмахович, народні традиції, звичаї, українська родина, українська сім'я, українська родинна педагогіка.

Першочерговий обов'язок кожного українця – пам'ятати не лише героїв, які боролися за волю України, а й тих людей, які дбали про духовність нації і залишили для майбутнього наукову, творчу спадщину.

У державній національній програмі «Освіта. Україна XXI століття» серед пріоритетних напрямів реформування освіти відзначено, що в основу національного виховання мають бути покладені такі чинники: принцип єдності сім'ї і школи, наступності та спадкоємності поколінь; організація родинного виховання та освіти як важливої ланки виховного процесу; забезпечення діяльності педагогічного всеобучу батьків.

І це закономірно, бо побудувати повноцінну національну школу без активної участі й підтримки сім'ї, по суті, неможливо. Як будь-яка дорога починається з перших кроків, будь-яка будова – з фундаменту, так і становлення людської особистості бере початок із сім'ї. Адже саме в родині під керівництвом та з

допомогою батьків дитина пізнає навколишній світ, тут проходить її громадянське становлення, формується світогляд та естетичні смаки. Здійснюючи родинне виховання, батьки створюють умови для повноцінного та духовного становлення особистості, формують активне, зацікавлене ставлення до оточуючого середовища. У сім'ї, образно кажучи, закладається коріння, з якого виростають потім і гілки, і квіти, і плоди. Сім'я – це джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави. На моральному здоров'ї сім'ї будується педагогічна мудрість школи. Із сім'ї протоптується стежка до школи, і вже тоді – на життєву дорогу ведуть дітей два роздуми, два досвіди, здобуті, відповідно, в сім'ї та школі. У шкільному віці основою родинного виховання є формування у дітей і юнацтва гуманістичної моралі, патріотичних почуттів, естетичної культури, готовності до праці та до захисту рідної землі. Родина дає уявлення школярам про зовнішню і внутрішню культуру людини, виховує шанобливе ставлення до батька та матері, до старших, співчуття до немічних, калік, сиріт, вдів і ін., формує уявлення про загальнолюдські моральні цінності, привчає дітей до добросовісної праці, поваги до людей. Отже, українська родина – перша школа патріотизму, національного єднання та виховання, місце прищеплення здорових норм і навичок, кузня пошанування рідної мови, звичаїв, традицій свят. Ось чому, як відзначається у Концепції сімейного та родинного виховання, «сучасна сім'я має стати головною ланкою у вихованні дитини, забезпечити їй належні матеріальні та педагогічні умови для фізичного, морального і духовного розвитку».

Сімейною книгою для читання нині можна вважати праці Мирослава Стельмаховича: «Педагогіка життя» (1980), «Народна педагогіка» (1985), «Народне дитинознавство» (1995), «Теорія і практика українського національного» (1996), «Основи національного виховання», «Українознавство в національній школі» (1995), «Українська родинна педагогіка» (1997). Мирослав Гнатович над дослідженнями української етнопедагогіки працював

понад 25 років. В житті освіченої людини були різні моменти: і радість, і гіркота розчарувань, адже консервативні редактори, догматично настроєні керівники видавництв категорично не сприймали народну педагогіку. Але зазначені праці, всупереч тим чи іншим ситуаціям, одержали і велику схвальну оцінку науковців і педагогічної громадськості. Адже народною називаємо ту педагогіку, яку створив народ. Це система прийнятих у даній місцевості методів і засобів виховання, що передаються від покоління до покоління і засвоюються передовсім як певні знання, вміння і навички. Народна педагогіка належить до тих могутніх феноменів, що забезпечують збереження національного характеру, звичок і психології людини. Україну, як молоду державу, М. Стельмахович закликав до того, щоб робити все, аби зберегти сім'ю, не втрачати зв'язків з родиною. Тому вперше в історико-педагогічній науці він звертається до питання дослідження з точки зору педагогіки української сім'ї, родини. Вдивляючись в перспективу розвитку майбутньої процвітаючої держави України, вчений відзначає: «...високоорганізована, національно свідома українська сім'я – це духовний храм України – матері» [3, 4]. Тому й виховний вплив родини на формування й етнізацію особистості, на щоденне наше буття переоцінити неможливо. Хто нам дає повний душевний спокій і соціальну захищеність від різних життєвих бід, прикрощів, як не сім'я. Хіба ми інколи не дивимося на світ очима тієї сім'ї, з якої ми вийшли. І Мирослав Стельмахович прагнув описати саме те найдорожче і цінне, що існувало в сім'ях даної місцевості.

Педагогічна спадщина Коломийщини, яка саме надихнула педагога на дослідження української народної педагогіки, етнопедагогіки, родинознавства, дитинознавства, розробки теорії національного виховання, українознавства і регіонального аспекту освіти (гуцульської, лемківської, бойківської школи). З Коломийщиною Мирослав Гнатович мав неперервний зв'язок. У серпні 1957 року Стельмаховича призначають інспектором

Турківського районного відділу народної освіти, водночас викладачем української мови та літератури. Він проходив свій життєвий шлях ретельно й послідовно, сходинка за сходинкою: студент, інспектор райвно, директор школи, аспірант, викладач, декан, академік... Мирослав Стельмахович – людина, яка прагнула до самовдосконалення. У 1960 році він із родиною переїздить до рідної йому Коломийщини й працює заступником директора Великокамянецької школи № 1 Коломийського району. Продовжує збирати матеріали з народної педагогіки, веде пошукову роботу в ділянці школознавства та методики викладання української мови. Згодом – чотири роки (1961–1965) Мирослав Гнатович є директором Жуківської восьмирічної школи Коломийського району на Прикарпатті. В серпні того ж року його призначають директором Великоключівської середньої школи Коломийського району. Тут педагог розгорнув роботу з методики розвитку зв'язного мовлення учнів. З квітня 1969 року розпочинається праця вченого в Івано-Франківському педагогічному інституті (на даний час Прикарпатському національному університеті) імені Василя Стефаника, де по справжньому розквітнув його талант організатора навчально-виховного процесу і науковця. У 1985 році М. Г. Стельмаховича призначають на посаду декана педагогічного факультету. За період його керівництва було відкрито 5 нових кафедр, 7 нових спеціальностей з підготовки майбутніх учителів початкових класів, захищено 4 докторські і 17 кандидатських дисертацій. Впродовж 30 років віддав своє серце і душу рідній справі.

Обставини національного відродження та подальшого розвитку духовної культури українського народу, маніфестовані Актом «Про незалежність України», зумовили гостру потребу в активізації науково-дослідницької роботи саме в зазначеному напрямі. У живому повсякденному спілкуванні українців ці величні та місткі слова «родина», «родинний» є частовживаними, як і поняття «родитель», «родичі» тобто ті, хто породив дитину, привів

на світ, дав життя, вивів у люди. «З усією відповідальністю заявляю, що педагогіку творить народ, а ми, науковці, вчителі, тільки її досліджуємо, даємо теоретичне та наукове тлумачення, обґрунтування. З огляду на це педагогіку, а тим більше родину в кабінеті написати неможливо. Дійсно, наукова педагогіка народжується на ґрунті народної, а тому вона обов'язково наділена певними національними рисами, тобто є національною педагогікою» [3, 5.].

Педагогічною наукою та практикою високорозвинутих країн світу переконливо доведено, що високоефективна, породжена на рідному ґрунті з вбиранням найвищих здобутків світової педагогічної думки, національна педагогіка дає прекрасні результати. Українська родинна педагогіка – заповіт українського духу. Відданість її українському аж ніяк не означає зневагу до інших народів і націй. Досить згадати, що за всю багатовікову історію український народ ніколи нікого не завойовував і не поневолював. Українцям завжди була притаманна органічна прив'язаність до своєї місцевості, рідного краю» [3, 6].

В одній із фундаментальних книг «Українська родинна педагогіка» Мирослав Гнатович уперше в історико-педагогічній науці висвітлює національну систему родинного виховання в Україні. На його думку, це потрібно, щоб в Україні були справжні українські сім'ї – «де діточок повний дім, де лунає пісня українська, мати порається біля печі, випікаючи духмяний хліб, а батько ідуть з церкви та несуть свяченої водиці».

Вдавшись до комплексного дослідження, автор прагнув якнайповніше представити українську систему виховання, відібрати з багатющого арсеналу української родинної педагогіки саме ті компоненти, які відповідають духові Українського Ренесансу, істотно впливають на сучасну майбутню долю України.

М. Стельмахович звертає увагу на те, що потрібно зробити батькам і матерям, аби створити справжню сім'ю, як подбати, щоб діти вирости свідомими українцями, здоровими, розумними,

духовно багатими, добрими, чесними, поважали свій рід, були патріотами рідної землі та з повагою ставились до інших народів, свято берегли й примножували культурну спадщину своїх предків, берегли пам'ять історії родо­воду, виявляли готовність, ставши дорослими, до злагодженого подружнього життя та виховання власних дітей [3, 8]. Найголовнішими факторами в українському родинному вихованні була поведінка і вчинки батьків, рідна (материнська) мова, праця, фольклор, родинно-побутова культура, народні звичаї і традиції. З погляду вченого, українська сім'я – це святиня людського духу, благородних емоційних переживань: кохання, вірності, піклування, поваги, співпереживання, вдячності дітей, родинної солідарності, теплоти людських сердець. Тож до кінця свого життя людина береже світлу задушевну згадку про сім'ю, рідну батьківсько-материнську світлицю [3, 4].

Сім'я – невисипуца хранителька духовності, релігійності, національних костюмів, в які кожне село та зокрема кожна сім'я на великі свята наряджалась і йшла до храму Божого на святу молитву. Українська родина шанує свої звичаї та обряди, з покоління в покоління вона передає те, як потрібно святкувати Різдво (готувати Святу вечерю – з дванадцяти страв, причепурювати оселю, вивчати різні колядки, щедрівки, вміння молитися всією родиною), Великдень (дотримання великого передвеликоднього посту, готування оселі на Чистий четвер, випікання паски при дотриманні всіх звичаїв, фарбування писанки, складання всією сім'єю пасхального кошика, велика вранішня Служба Божа). Традиції кожної сім'ї наділені ознакою високого одухотворення. Завдяки їм у гущі нашого народу впродовж віків живуть, естафетно передаючись від батька до сина, матері дочці, такі благородні людські якості, як любов до рідної землі, отчого краю і домівки де виріс і став Людиною. Педагогічне значення народних традицій полягає у тому, що вони одночасно виступають як результат виховних зусиль народу на протязі багатьох віків, і як не замінимий виховний засіб. Через систему традицій кожен народ

відтворює себе, свою духовну культуру, характер психологію у своїх дітях [5, 54]. Писати про родинну педагогіку, зі слів великого вченого, було дуже важко. Адже вона, як правило, фіксується не в книгах і не трактатах, а в пам'яті поколінь, і в родинній практиці виховання дітей. Кожна родина, немов самостійна держава, живе своїм суверенним життям й неохоче розкриває свої педагогічні секрети та родинні стосунки стороннім особам, насторожено сприймає будь-який інтерес із зовні. На жаль, чимало ціннісних педагогічних знахідок втрачається у вирі суспільних подій. Тому треба докласти чимало зусиль, щоб по ниточці зібрати величне надбання української родинної педагогіки. Мирослав Гнатович відзначає: «Гарно виховані діти – щастя та доблесть батьків...». Тому і багатодітність української сім'ї дуже схвально розглядалась педагогом. М. Стельмахович вважає: «Без дітей немає справжньої увінчаної щастям і радістю сім'ї, немає ні батьківства, ні материнства, немає майбутнього, немає виховання, не може бути самої родинної педагогіки. Та й найкращий спадок для дітей – не золото та маєтки, а гарне виховання, що є найбільшим багатством, головною запорукою життєвих успіхів» [3, 53]. Діти – це бессмертя людства. «Якщо твої наміри розраховані на рік – сій жито. Якщо твої наміри розраховані на десятиліття – саджай дерева. Якщо твої наміри розраховані на віки – виховуй дітей», – вчить народна мудрість. Тож благороднішої і важчої праці, ніж виховання дітей, невпинне піклування про їхнє щасливе сучасне і майбутнє, справді немає. Побудувавши хату, молодий господар на новому місці саджає кущ калини як символ краси, достатку й радості, «щоб калина малих дітей колисала». Радіють господарі, якщо під дахом нової оселі ліплять гнізда ластівки, виводять пташенят на багатодітність. Поселення лелек у гнізді, на хаті чи клуні, теж є доброю ознакою – символом щасливої, родинної злагоди й подружнього щастя. Мірилом гідності людини та її морального обличчя є її ставлення до дітей.

Мирослав Гнатович говорить, що є галузь педогогіки, яка займається вивченням правил виховання дітей – дитинознавство. Далекоглядним виявився той вчений, хто запропонував ввести у вітчизняний науковий обіг термін «педологія» (від гр. «país» – дитина і «logos» – наука) і започаткував науку (вчення) про дітей. Ця наука виникла наприкінці ХІХ ст. в США (Г. Холл, О. Хрістен та ін.). М. Стельмахович пише: «Народне дитинство – це сума психолого-педагогічних знань про дітей, набутих протягом віків у процесі навчально-виховної практики батьків і родини в цілому. Воно концентрує в собі вироблене нашим народом відношення до дітей, емпіричні знання про умови та рушійні сили онтогенезу людських якостей на стадії дитинства, закономірності перебігу фізіологічних сенсорних, емоційних, вольових та пізнавальних процесів, особливості формування дитини як особистості. Дитинознавство включає традиційно сформовані погляди щодо вікового розвитку дітей і виступає як невід’ємна складова духовної культури, як органічний компонент української родинної етнопедагогіки, в якій кожен вік людини має своє обличчя, своє призначення: дітей пестять, молодих людей навчають, виводять в люди, а до старих звертаються за мудрою порадою згідно великого життєвого досвіду [3, 54]. У народі кажуть, що ранок є найкращою порою доби, весна – року, а дитинство – життя. Ми всі, так чи інакше, у спогадах нерідко повертаємося у дитячі роки, намагаємося віднайти джерела наших чеснот. А ще кажуть, що людина двічі живе на світі: перший раз – у дитинстві, другий раз – у спогадах про нього. Тепер багато хто з нас ставить собі за мету вчитися в народу, в родині та сім’ї зокрема, запозичувати багатющі знання та досвід з метою власного духовного зростання. На даному етапі в Україні відбувається значне піднесення козацького духу, національного відродження, та розвиток духовної культури українського народу. Таким чином, українська родинна педагогіка бере за основне своє завдання зробити наших дітей щасливими. Втілення цієї заповітної мрії в педагогічних діях батьків, у вчинках

самих дітей. Доля наших дітей, а водночас і майбутнє України, наше становище у старості, вирішальною мірою залежить від того, як ми їх виховаємо. А тому, пам'ятаймо про велику особисту відповідальність за родинне виховання. І якщо діятиме в повному обсязі українська педагогіка в Україні, то й відновиться національна школа, відродиться та зміцніє власна національна система освіти, що забезпечує етнізацію підростаючого покоління, формування національної гідності, почуття поваги до інших народів, сприятиме прилученню дітей та молоді до світової культури, поставить надійний заслін бездуховності.

Джерела та література

1. Васильчук М. Перед майбутнім засукаймо рукави / М. Васильчук // Вільний голос. – 1997. – 17 вересня.
2. Рега О. М. Стельмахович – один з фундаторів нової педагогічної освіти в Україні / О. Рега // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. 2011. Вип.ХІ. Ч.3. – С.31-34.
3. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. / М.Стельмахович Г – К.:ІЗМН, 1997. – 232с.
4. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка: Навч. посібник. / М. Г. Стельмахович. – К.: ІСДО, 1996, - 228с.
5. Стельмахович М. Г. Матеріали науково-практичної конференції, присвячені 75-річчю від Дня народження М. Г. Стельмаховича / М.Г. Стельмахович. – К., 2010. – 48 с.
6. Стельмахович М. Г. Теорія і практика українського національного виховання: Посібник для вчителів початкових класів та студентів педагогічних факультетів / М. Г. Стельмахович. – Івано – Франківськ, 1996. – 179 с.

Summary

In the article the national system of domestic education is reflected in Ukrainian family, as sacred objects of human spirit, spiritually-moral and mental development of children in family on the basis of ethnopedagogical traditions, a revival and claim of spiritually of the Ukrainian people are in labours of Myroslav Stelmakhovych.

Key words: Myroslav Stelmakhovych, folk traditions, family, Ukrainian family, Ukrainian domestic pedagogics.